

НЕОСПОРИМИ ПРИНОСИ КЪМ ИЗУЧАВАНЕТО НА РЪКОПИСНАТА ВЪЗРОЖДЕНСКА „ПАИСИАДА“

PAISSIADA, UNCONTESTED CONTRIBUTIONS TO THE STUDY OF THE REVIVAL-PERIOD MANUSCRIPTS RELATED TO PAISIИ HILENDARSKI

Атанаска Тошева. *Рилската преправка (1825 г.) и преписите от Рилската редакция на „История славянобългарска“ (текстология и език)*, Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2020, 620 с. ISBN 978-619-202-546-5.

Монографията съдържа разделите: „Рилска преправка на „История славянобългарска“ – източници и редакция“ (с. 36–228); „Ръкописите от Рилската редакция на „История славянобългарска“ (с. 229–299); „Езикови особености на ръкописите от Рилската редакция на „История славянобългарска“ в контекста на книжовноезиковото развитие през 30-те – 40-те години на XIX век“ (с. 300–421); „Заклучение“, „Ползвана литература“ (с. 422–441); „Наборно издание на Рилската преправка с разночетения на преписите от Рилската редакция на „История славянобългарска“. Принципи на наборното изнание“ (с. 442–620).

Ядро на изследователския сюжет на книгата е Рилската преправка на „История славянобългарска“, ръкописвана от монах Паисий Николаевич Рилски в Рилския манастир през 1825 г. Оригиналната книга днес се съхранява в архивния отдел на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, заведена под номер НБКМ 775. Рилската преправка – първата ръкописна преправка на Паисиевата история, постигната през Възраждането, става протограф на редица други ръкописни преписи и преправки, които пряко или косвено възхождат към автографа на Паисий Рилски. Всички тези книги (около 10 на брой – сред тях има както съхранени, така и недостигнали до нас) структурират Компилативната редакция на Паисий Рилски от 1825 г., където всеки ръкопис попада в различни йерархични зависимости и спрямо протографа, и спрямо другите книги от родослова. В монографията на А. Тошева „ядрено“ се изследва не само протографа Рилска преправка, а и близкородствените ѝ книги: Поп-Йоанова преправка (Змеево, 1830, поп Йоан Петков), Първа Харитонова преправка (Змеево, 1831, монах Харитон Рилец), Втора Харитонова преправка (Чирпан, 1831, монах Харитон Рилец), Геров препис (Пловдив, ок. 1851–1853, Найдено Геров).

Знайно е, че темата за „История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски, нейните ръкописни преписи и преправки, съставени между 1765 и 1882 г. – нататък ще описвам този културен и духовен феномен с метафоричния образ „Паисиада“, е *гореща* тема още за самите възрожденци. Първата ѝ обосновка с отявлен научен принос и опис на съхранените ръкописи е на М. Дринов (1871), а в пределите на деветнадесетото столетие описи правят и други изтъкнати познавачи на „Паисиада“ (Н. Начов, В. Златарски, А. Теодоров-Балан). Тези описи обаче са непълни, изработени са без системна методология, в тях се поднася информация само за незначителен брой ръкописни книги, (не)пряко възхождащи към „История славянобългарска“ (тогавашната наука знае твърде малко за „Паисиада“). Едва през 1914 описът на Й. Иванов изнася сведения и за нови ръкописи, в т.ч.: *за съхранената* „Паисиада“; *за похитената* „Паисиада“, чиито ръкописни книги са изнесени извън България, главно от руски учени и български емигранти; *за изгубената* „Паисиада“, чиито оригинали през възрожденското време са съзирани само от един очевидец. Й. Иванов описва около 40 ръкописа, а днес знаем, че те са над 90 на брой (50 от тях са достигнали до нас, а

за другите имаме главно косвени следи). Едва през 60-те г. на XX век (във връзка с 200-годишния юбилей от завършването на Паисиевата книга) българската наука отключи траен интерес не само към описването на ръкописното наследство, съставено от „учениците“ на Паисий, но и към палеографското и текстологично проучване на някои от оригиналните им книги. Съществени приноси в това поле бележат трудовете на М. Стоянов и Б. Ангелов – тогава българската наука вече знае за съществуването на над 60 преписа и преправки. Осемдесетте години на същото столетие идват и с други новости. Тогава И. Тодоров предложи пълноценен изследователски подход и разгърна системна-научна методология за изучаване на преписите и преправките, възхождащи към Паисиевата история – научен принос, който няма равен по дълбочина на текстологичните проучвания, посветени на отделни ръкописи, принадлежащи главно към Основната редакция на ръкописната „Паисиада“. Затихнал след юбилея, интересът отново е пробуден през 2012 г., когато се празнува четвъртхилядолетната история на „История славянобългарска“. Сега описите на „Паисиада“ се публикуват не само върху книжни носители, но и във виртуалното пространство на интернет. Новото, свързано с глобализацията, пренасочва изследователските усилия и към показването върху интерактивни карти на пътешествията на ръкописните книги от „Паисиада“, предавани от ръка на ръка, у нас и в чужбина (Русия, Румъния, Сърбия, Света гора, Цариград, САЩ и др.) А. Тошева отговорно е проучила вече заявеното в науката по темата, която изследва, и задълбочено е отразила детайлите на плодоносния предшестваш изследователски опит. Публикациите на учените са представени в монографията с критическа оценка на приносното, дискуссионното, заявено е и ясно съзнание какво ново още може да се допринесе към проучването на обхватната тема.

Самата Атанаска Тошева е автор и на редица изследвания, предхождащи и подготвящи монографията ѝ от 2020 г. През 2018 г. със съавторството на М. Кръстева и А. Тошева е публикувана „Рилската преправка“ (Кръстева, М., А. Тошева. Рилска преправка на история славянобългарска. Фототипен текст, преводи и изследвания. Пловдив, Жанет 45). Книгата съдържа превод на Ръкопис НБКМ 777, анализ на палеографията и кодикологията на оригинала, индекси на антропонимите, етнонимите и топонимите, които са представени от Тошева. Именно това свое научно дело надгражда Тошева в последващата си монография.

За да открие оригиналното в изследователската си методология, Тошева правомерно се позовава на публикации на И. Тодоров („Разпространение и въздействие на „История славянобългарска“ през Възраждането“ от 1982 г. и „Неизвестен препис на Паисиевата история в Хилендарския манастир“ от 1985 г.), които проследяват как се „тиражира“ ръкописната „Паисиада“ през Възраждането, и структурират родослова на Компилативната редакция на Паисий Рилски от 1825 г. Като подчертава приносното в двете публикации, авторката на монографията не остава при вече известното ни, а разработва оригинални принципи за наблюдение и анализ. Съзнанието, че е невъзможно да се заяви принос в „Паисиада“, ако се изследва една единствена книга, извън текстовете и контекстите на всички други книги от един или друг родослов, е ясно заявено и е защитено. По тази причина протографът на Компилативната редакция на Паисий Рилски от 1825 г. е проучен в системата на близкородствените му ръкописи. Факт е, че цитираните публикации на И. Тодоров първоначално систематизират йерархията в отношенията на ръкописите от родослова на Рилската преправка. Но е факт и това, че именно в монографията на Атанаска Тошева за първи път се представят не просто описи и не само родословни схеми, а се реконструират цялостно всички равнища, обусловили процеса на съставянето на отделните ръкописи от Рилския родослов: разгърнат е литературноисторическият контекст, проследени са книжовноезиковите движения, заявено е знайното за личните „жития“-бития на преписвачите. Ръкописите са проучени езиковедски цялостно (фонетика, лексикология, морфология, синтаксис, стилистика; текстологичният анализ следи и отчита заетото, съкратеното, добавеното, редактираното). Подобно системно езиковедско проучване на „Паисиада“, което разчита и на професионалното познание на изследователката на няколко езика (*живи и мъртви*), се предлага за първи път у нас.

Целенасочено и обосновано е решението да се започне с текстологично изучаване на сходствата и различията на Рилската преправка и преките ѝ ръкописни изводи (Никифоровият препис на „История славянобългарска“, Рилски манастир, 1772, Никифор Рилски; „История во кратце о болгарском народе словенском на йеросхимонах Спиридон, Нумцу, 1792). В процеса на анализа се отчита доколко Рилската преправка се доближава до първоизворите, как и защо се редактира

първоначалното съдържание на изводите. Търсят се и се обосновават причините, подтикнали съставителя Паисий Рилски да бъде не само преписвач, но и съ/автор на историческите съчинения на Паисий Хилендарски и Спиридон Габровски. Защото, както вярно отстоява Тошева, всичко в Рилската преправка, което засяга съкращенията, добавките, редактирането на изначалния изворов текст, е изрично преосмислено от преписвача и съ/автора Паисий Рилски в процеса на пораждаването на новата книга.

Приносите на монографията на А. Тошева са и в друга важна посока. През 1966 г. Боню Ст. Ангелов издаде Рилската преправка с наборен текст, като представи накратко „паспортите“ и на някои от ръкописите от нейния родослов, отстоящи с близко или далечно родство спрямо протографа. Монографията на Ангелов („Рилската преправка на „История славянобългарска“. София, БАН, 1966), публикувана във времето на пишещата машина „Марица“, е анахронична именно сега, когато Компютърът и Интернет обсебват трайно и българската наука. Тази книга остава приносна за ХХ век, но е анахронична през ХХІ в., най-малкото: 1) *защото* Б. Ангелов събира информация само за известното на науката до 60-те години на ХХ в., а оттогава паисиезнанието се сдобил не само с нов изследователски опит, но разработи и нови изследователски методи; 2) *защото* в проучването на Ангелов няма нито един ред, който да ни подсказва, че изследователят е наясно с въпросите около естетиката, с която е изработвана ръкописната възрожденска „Паисиада“; 3) *защото* по време на първоначалното публикуване на Рилската преправка през 1966 г. все още се вярва, че е невъзможно да се постигне текст критическо издание на „История славянобългарска“.

Особено належащо е да се подчертае, че академичната мечта за публикуване на критическо издание на първоизворната Паисиева книга, родена в научна публикация на М. Дринов през 1886 г., лелеяна от учени от ранга на Н. Начов, В. Златарски, Ал. Т. Балан, Б. Пенев, Й. Иванов, Б. Ангелов, И. Тодоров, Б. Райков и др., вече не е само пожелание и очакване. През 2012 г. автографът на Паисий Хилендарски от 1762 г. (Зогр. 43) за първи път е публикуван именно като критическо издание („История славянобългарска“. Критическо издание с превод и коментар, Света гора Атон, Славянобългарска Зографска света обител, 2012). Изданието е осъществено с изследователските, преводаческите, редакторските усилия на йеродякон Атанасий от Зографския манастир, с високопрофесионалния опит на учените от Софийския университет И. Добрев, М. Димитрова, Д. Пеев, П. Петков, А. Николов. А. Тошева се позовава на книгата, спомогнала в немалка степен за изработването на цялостния ѝ изследователски метод, но, както е видно, критическото издание на „История славянобългарска“ е дело на екипните усилия на много изследователи от различни академични поколения и институции. Монографията „Рилската преправка (1825 г.) и преписите от Рилската редакция на „История славянобългарска“ (текстология и език)“ на Атанаска Тошева в отличие от всичко, издадено до сега, е първият постигнат текст критическо издание в „Паисиада“, който е изработен с научния принос само на един изследовател, притежаващ дълбоко познание и за естетическия вкус на Българското възраждане, и за модерните очаквания на рецепиентите на дигиталното ни съвремие. Така през 2020 г. бе опровергана една хипотеза, тиражирана в продължение на повече от век, в която се отстоява следното: „Само по себе си се разбира, че *такова издание не трябва, а че и не може да бъде работа само на едно лице, а при такива условия подобни издания може да ни даде само някое учено дружество. У нас то може да се очаква само от Книжовното дружество, в задачата на което влизат и подобни издания и което – смеем да се надяваме, – откакто нареди работите си няма да се забави да извади на свят това много и отдавна желано издание*“ (Периодическо списание на Българското книжовно дружество, LIX, 1899, 726–727, курсив – М. Кр.).

Хипотезата в този ѝ цитатен първообраз е разгърната от В. Златарски. Но в основателността ѝ вярват и всички почитатели на ръкописната „Паисиада“ от Марин Дринов до Илия Тодоров.

Мила Кръстева*

* **Мила Кръстева** – доц. д-р, катедра „История на литературата и сравнително литературознание“, Филологически факултет, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, mkrasteva@uni-plovdiv.bg